



دکتر عطیه سادات صابری

# تدوین طرح درس در جغرافیا

## با تأکید بر فلسفه آموزش در جغرافیا

### اشاره

طرح درس نویسی در جغرافیا بخشی از طراحی آموزشی معلمان جغرافیا در سطوح متفاوت است. در این مقاله با عنوان «تدوین طرح درس در جغرافیا؛ با تأکید بر فلسفه آموزش در جغرافیا» سعی شده است به این مهم پرداخته شود که اهداف طرح درس نویسی در جغرافیا را در جهت بیان فلسفه آموزشی معلمان جغرافیا بدانیم. سعی دیگر ما آن است که معلمان جغرافیا را به کوشش در فعال سازی تفکر در فراگیران خود برانگیزانیم. و بالاخره اینکه با تدوین طرح درس، فراگیران را در جهت شناخت و تفکر درباره مفاهیم جغرافیایی، ارائه مفاهیم نو، به خصوص درباره محیط (اعم از محیط طبیعی و محیط انسانی) یاری دهیم.

**کلیدواژه‌ها:** طرح درس، جغرافیا، تفکر، شناخت محیط، شناخت مفاهیم جغرافیایی.

### مقدمه

از کلاس‌های درس شروع می‌شود. همه معلمان جغرافیا نیازمند آموختن فن آموزش یا دانش پداگوژی هستند تا بتوانند به شیوه‌های مناسبی به «برنامه‌ریزی درسی و ارزیابی دانش‌آموزان» (احمدی، ۱۳۹۳، ۸) بپردازند. یکی از این فنون، تدوین طرح درس<sup>۱</sup> در جغرافیاست تا «علاوه بر جذاب کردن محتوا، منابع مورد نیاز برای دانش‌آموزان را نیز سازمان‌دهی» (ملکی‌پور، ۱۳۹۳، ۵) کنند.

اگر بخواهیم فراگیرانی داشته باشیم که بتوانند تفکر کنند و تحول در آموزش جغرافیا را بهبود بخشند، و اگر تفکر را مبتنی بر قوانینی بدانیم «که هشیارانه به کار گرفته می‌شوند و مسائل را حل می‌کنند» (احمدی، ۱۳۹۲، ۳۳) و تحقق یادگیری مبتنی بر گسترش حیطه تفکر را «از طریق تفسیر یافته‌ها» (عظیم اوغلی، ۱۳۸۹، ۴۳) بدانیم و باز تأکید داشته باشیم که «یادگیری در صحنه عمل جریان‌سازی می‌شود» (محبی، ۱۳۹۳، ۹) باید اذعان کنیم که هرگونه تغییر و تحول

## هدف و فلسفه آموزش جغرافیا آن است که فراگیر خوب فکر کند و در برخورد و شناخت با محیط میزان هوش عملی خود را افزایش دهد

۲. توانایی در بیان تعاریف تازه از مفاهیم موجود جغرافیایی؛

۳. ارائه مفاهیم نو در علم جغرافیا.

مهم این است که این شناخت از مفاهیم و تفکر درباره آن‌ها بهتر است از بعد محلی یا مکان زندگی فراگیران آغاز شود تا در آن‌ها اولاً احساس نزدیکی به محیط و ثانیاً کاربردی بودن علم جغرافیا را بهبود بخشد. بنابراین در تعریف مفاهیم جغرافیایی لحاظ نمودن دو نکته مهم است؛ یکی ویژگی کلی مفهوم، و دیگری ویژگی خاص آن در هر مکان جغرافیایی.

به عبارت دیگر، این نوع از تعاریف نه باید بسیار وسیع باشند و نه بسیار محدود، طوری که به علت نزدیک بودن به محیط زندگی، از طرف فراگیران بهتر درک شوند و تفکر واگرا را در میان آنان شدت بخشد. در واقع، ممکن است هر یک از آنان عاملی را در یک مکان جغرافیایی ببینند که دیگری نمی‌بیند؛ یا اینکه هر یک پیشنهادهای متفاوتی را ارائه دهد و در بین عوامل دست به انتخاب مناسب بزنند، که این به معنای تفکر بهتر درباره محیط جغرافیایی و به نوعی تفکر واگرا و رسیدن به پاسخ‌های متفاوت است.

هدف و فلسفه آموزش جغرافیا آن است که فراگیر خوب فکر کند و در برخورد و شناخت با محیط میزان هوش عملی خود را افزایش دهد. سطوح متفاوت محیط جغرافیایی و نیز تفاوت عوامل جغرافیایی در شناخت آن، ذهن فراگیر را به سوی انعطاف در تفکر و دوری از جزم‌اندیشی می‌کشاند، و این چیزی است که در کلاس‌های آموزش جغرافیا نیازمند آن هستیم و خود شامل موارد زیر است:

- افزایش میزان توجه به شباهت‌ها و تفاوت‌های محیط جغرافیایی و میزان دآوری‌های دقیق از آن؛

- توجه بیشتر به پیامدهای پیشنهادهای آینده‌نگری مناسب؛

- توجه بیشتر به توسعه مهارت‌های فردی و جمعی در آموزش جغرافیا.

### طرح درس نویسی در جغرافیا

شاید بتوان طرح درس نویسی در جغرافیا را نوعی، طراحی آموزشی مبتنی بر شناخت محیط و گسترش حیطه تفکر فراگیر درباره محیط جغرافیایی و مفاهیم آن دانست؛ به علاوه بر موارد زیر نیز تأکید دارد:

۱. به اهداف عینی و رفتاری<sup>۵</sup> در آموزش جغرافیا توجه شود؛

۲. مهارت‌های مهم در آموزش جغرافیا اجرایی شود تا در فراگیر «به کارگیری فعال آموخته‌ها» (فرد دانش، ۱۳۷۶، ۱۱۰) محقق شده و او مفاهیم جغرافیایی را به آسانی<sup>۶</sup> درک کند.

۳. اهداف ارزشیابی تکوینی<sup>۷</sup> در شناخت مفاهیم جغرافیایی طراحی شود و تصمیم‌گیری<sup>۸</sup> معلم جغرافیا را در اطمینان از رخ دادن یادگیری،

هر طرح درس، به زبان ساده، یک الگو برای معلم جغرافیاست و «یک الگو هنگامی می‌تواند نمایانگر دانش باشد که:

- به سادگی برای افراد قابل فهم باشد؛

- به درجه‌ای از اطمینان قابل اعتبار باشد؛

- کاربردی باشد؛

- مطلب جدیدی را ارائه دهد که کاربر قبلاً از آن اطلاع نداشته یا در پی یافتن آن» (آذر، ۱۳۸۸، ۸۹) بوده است.

بنابراین این مقاله با اهداف زیر به بحث پیرامون تدوین طرح درس در جغرافیا می‌پردازد:

- هر طرح درس (به‌خصوص روزانه) اهداف عینی<sup>۲</sup> را در آموزش جغرافیا بیان می‌کند که به‌خصوص در مورد گسترش حیطه تفکر و شناخت گام به گام محیط جغرافیایی است.

- هر طرح درس در جغرافیا روش، سبک و فلسفه یا چرایی آموزش جغرافیای هر معلم جغرافیا را بیان می‌کند.

- تدوین طرح درس در جغرافیا میزان انعطاف‌پذیری معلمان جغرافیا را در آموزش آن مشخص می‌کند [که این انعطاف‌پذیری] که با توجه به ویژگی‌های فراگیران در هر کلاس شکل می‌گیرد.

روش تحقیق در این مقاله مبتنی بر شناخت گام به گام مؤلف در مراحل طرح درس نویسی و تطبیق آن با اهداف تدریس جغرافیا و نیازهای ویژه‌های مانند آموزش فاوا<sup>۳</sup> و برنامه درسی ملی است و حاصل تجربه عملی مؤلف در تدریس جغرافیا، تدریس در آموزش‌های ضمن خدمت، مطالعه و کنکاش و تحلیل شناخت نیازها در آموزش جغرافیا در سطوح متفاوت آموزشی است.

### پروورش تفکر و برنامه‌ریزی در کلاس‌های آموزش جغرافیا

معلمان و مدرسان جغرافیا با تدریس این درس و بهبود بخشیدن به روش‌های آموزشی خود سعی می‌کنند بازتاب فکری خود را گسترش دهند و آن را به فراگیران خود نیز منتقل سازند. هر محیط جغرافیایی دارای توانایی‌ها و مسائلی است که با تفکر می‌توان آن‌ها را حل کرد؛ زیرا در «تبیین مسائل جغرافیایی، ما همیشه با طرح سه سؤال چه کسی «گروه‌ها» چه چیز «نتیجه» و کجا «مکان‌ها» (فرید، ۱۳۷۹، ۲۴) نیازمند پاسخ و کنکاش هستیم که نیازمند تفکر درباره آن‌هاست. در هنگام برنامه‌ریزی باید گام به گام مواردی را که باید اجرا شود تعیین کنیم و برای کلاس درس جغرافیا نیز، با توجه به تفکر تبیینی<sup>۴</sup> طراحی آموزشی را شروع کنیم تا اهداف و ابزارهای خود را برای یادگیری بهتر بشناسیم و مشخص سازیم.

### تعریف مفاهیم جغرافیایی

مفاهیم جغرافیایی باید به آسانی قابل درک و فهم برای فراگیران باشند. شاید از مهم‌ترین این مفاهیم شناخت محیط و ابعاد تازه‌ای از آن است که با نوآوری درباره محیط مطرح می‌شوند. در این میان فراگیر باید در سه مسیر گام بردارد:

۱. شناخت مناسب از مفاهیم محیط اعم از محیط طبیعی و انسانی و تفکر و قضاوت (ارزشیابی) درباره این مفاهیم؛

## طرح درس نویسی در جغرافیا می تواند معلمان جغرافیا را از سطوح ابتدایی تا عالی در شناخت محیط جغرافیایی و مفاهیم آن و نوآوری در تدریس، ارائه مفاهیم نو در جغرافیا و تدریس آن یاری دهد

با اجرای روش های خاص یادگیری، نشان دهد.

در طرح درسی که ارائه شده (جدول ۱) سعی شده است همه موارد بالا رعایت شود و نیز توجه به برنامه درسی ملی در بخش حیطه ها و اهداف، و آموزش فاوا بیان شود که با توجه به مهم ترین آن ها در شناخت مفهوم محلی توسعه پایدار است که دانش آموزان رشته انسانی در درس آخر جغرافیای ۱ آن را آموخته اند.

### نتیجه گیری

طرح درس نویسی در جغرافیا می تواند معلمان جغرافیا را از سطوح ابتدایی تا عالی در شناخت محیط جغرافیایی و مفاهیم آن و نوآوری در تدریس، ارائه مفاهیم نو در جغرافیا و تدریس آن یاری دهد. به علاوه موجب گسترش حیطه تفکر معلم و فراگیر درباره شناخت بهتر از محیط و مفاهیم آن می شود و به معلم جغرافیا کمک کند تا فلسفه تدریس خود را در جغرافیا بهبود بخشد. در واقع معلم قبل از فراگیر به این مهم فکر می کند که چرا من به تدریس جغرافیا و مفاهیم آن می پردازم، چگونه این روند را بهبود بخشم و این شیوه تدریس چه اثری بر گسترش حیطه تفکر در فراگیران جغرافیا دارد؛ همه این ها فلسفه آموزش جغرافیا را بیان می کند و آن را بهبود می بخشد.

### پی نوشت ها

#### 1. Lesson plan

۲. اهداف عینی «بیان کننده تغییرات خاص و آشکار در رفتار دانش آموز است که به عنوان مشارکت وی در یک واحد از فعالیت های یادگیری از او انتظار می رود» (سیلور، ۱۳۸۰، ۲۵۱)
۳. آموزش فاوا یا فناوری ارتباطات و اطلاعات، دلایل زیادی دارد که مهم ترین آن «بسط و توسعه مهارت های لازم در آزمایش فرضیه ها و روش های ادراک علمی» (به نقل از آندوود، ۱۹۹۴، لاولس، ۱۳۸۴، ۴۷) است.
۴. «هدف از تفکر تبیینی توانمند ساختن و خرد کردن تفکرات به گام های کوچک است و توضیح اینکه چگونه از مرحله ای به مرحله بعد» (تلخابی، ۱۳۹۱، ۷) می رسیم.
۵. اهداف رفتاری عبارت است از «اعمال، رفتارها، حرکات و آثاری که قابل مشاهده کردن، شنیدن، لمس کردن و قابل سنجش می باشند». (صفوی، ۱۳۸۴، ۱۹)
۶. آسانی مخالف دشواری است و «دشواری نیازمند کوشش فکری یادگیرنده در سطح مشخصی از پیچیدگی برای رسیدن به هدفی خاص از یادگیری است» (رئیس دانا، ۱۳۹۳، ۱۱)
۷. «ارزشیابی تکوینی بر تحلیل های نسبتاً کوچک (مولکولی) تأکید دارد، در جست و جوی علیت است و تجربه های استفاده کنندگان از برنامه علاقه مند است. به علاوه این ارزشیابی ماهیت اکتشافی و انعطاف پذیر دارد و از انواع ابزارهای معلم ساخته و استاندارد استفاده می کند. در ارزشیابی مرحله ای، معلم پرسش ها را مطرح می کند تا مهارت بین راهی را اندازه بگیرد، یعنی مهارت هایی که دانش آموزان باید یاد بگیرند تا بتوانند مهارت نهایی را کسب کنند» (به نقل از پوپهام، ۱۹۹۰، موسوی، ۱۳۸۴، ۲۳)

۸. «مهم ترین اصل در تصمیم گیری، دقت مبتنی بر اطلاعات واقعی است» (یادگارزاده، ۱۳۹۳، ۲۰)
۹. در یادگیری مبتنی بر برنامه درسی ملی نیز به چهار عرصه توجه می شود که عبارتند از: «خود، خدا، جامعه، نظام خلقت» (معافی، ۱۳۹۴، ۲۲) «در این الگو هدف گذاری با توجه به اهداف ساخت های تربیتی در دوره های تحصیلی، عناصر پنج گانه تربیتی (تعقل، ایمان، علم، عمل و اخلاق) و چهار عرصه ارتباطی دانش آموز (با خود، خدا، خلق و خلقت) به صورت به هم پیوسته و با محوریت تعلیم و تربیت دینی و مقصد غایی آن یعنی خداوند متعال، تبیین و تدوین می شود». (معافی، ۱۳۹۳، ۴۰)

### منابع

۱. آذر، عادل و احمدی، پرویز و وحید سبط، محمد. ۱۳۸۸. تعیین شاخص های مؤثر بر گزینش منابع انسانی با رویکرد داده کاوی، فصل نامه علمی پژوهشی تعلیم و تربیت، شماره ۱۰۰.
۲. احمدی، علی اصغر، ۱۳۹۲. خلاقیت فرایند یا محتوا، فصل نامه رشد آموزش مشاور مدرسه، شماره ۳۴.
۳. احمدی، غلامعلی و دوانی، شیرین. ۱۳۹۳. ادغام دانش فناوری با دانش محتوا و هنر تدریس، ماهنامه رشد تکنولوژی آموزشی، شماره ۲۴۳.
۴. تلخابی، محمود. ۱۳۹۱. تفکر در فرایند آموزش، ماهنامه رشد تکنولوژی آموزشی، شماره ۲۲۶.
۵. رئیس دانا، فرخ لقا. ۱۳۹۳. برنامه ریزی برای تفکر به سطوح بالاتر، ماهنامه رشد تکنولوژی آموزشی، شماره ۲۴۳.
۶. زارعی، حمید. ۱۳۹۲. ضرورت آموزش تفکر انتقادی در آموزش و پرورش، ماهنامه رشد تکنولوژی آموزشی، شماره ۲۳۶.
۷. سیلور، جی گالن و الکساندر، ویلیام ام. و لویکس، آرتور جی. ۱۳۸۰. برنامه ریزی درسی، مترجم: غلامرضا خوی نژاد، مشهد: به نشر، چاپ ششم.
۸. شایان، سیاوش و چوبینه، مهدی و... ۱۳۸۹. جغرافیا (۱)، تهران: شرکت چاپ و نشر کتاب های درسی، چاپ دوازدهم.
۹. صفوی، امان الله. ۱۳۸۴. کلیات روش ها و فنون تدریس، تهران: شرکت چاپ و نشر کتاب های درسی ایران.
۱۰. عظیم اوغلی، هایده. ۱۳۸۹. تفکر ساخت گرایی در فرایند یادگیری، فصل نامه رشد آموزش علوم اجتماعی، شماره ۴۸.
۱۱. فرددانش، هاشم. ۱۳۷۶. طراحی آموزشی از منظر رویکردهای رفتارگرایی شناخت گرایی و ساخت گرایی، فصل نامه علمی پژوهشی دانشگاه الزهراء، شماره ۲۴-۲۵.
۱۲. فرید، پدالله. ۱۳۷۹. شناخت شناسی و مبانی جغرافیای انسانی، اهر: دانشگاه آزاد اسلامی.
۱۳. کم، فیلیپ. ۱۳۹۱. هم اندیشی روش و پرورش مهارت های تفکر، مترجم: مریم خسرو نژاد، تهران: قطره.
۱۴. کمالی، یحیی. ۱۳۹۱. نهادهای سازی توسعه پایدار، تهران: جهاد دانشگاهی.
۱۵. لاولس، آوریل. ۱۳۸۴. نقش ICT در کلاس درس، مترجمان: منوچهر فضلی خانی و فرهاد فتحی نژاد، تهران: ورا دانش، چاپ دوم.
۱۶. محبی، عظیم. ۱۳۹۳. تبیین کیفیت آموزش، ماهنامه پیوند، شماره ۴۲۲.
۱۷. معافی، محمود و رون، سیدامیر. ۱۳۹۳. تبیین الگوی هدف گذاری در برنامه درسی ملی (۲)، ماهنامه رشد تکنولوژی آموزشی، شماره ۲۴۶.
۱۸. معافی، محمود. ۱۳۹۴. تبیین الگوی هدف گذاری برنامه درسی ملی، ماهنامه رشد تکنولوژی آموزشی، شماره ۲۴۷.
۱۹. ملکی پور، احمد و مصطفی زاده، اسماعیل. ۱۳۹۳. مهارت های حرفه ای معلمان، ماهنامه رشد تکنولوژی آموزشی، شماره ۲۴۳.
۲۰. موسوی، فرشته. ۱۳۸۴. ارزشیابی مستمر (تکوینی مرحله ای فرایندی)، فصل نامه رشد آموزش زمین شناسی، شماره ۴۲.
۲۱. یادگارزاده، غلامرضا. ۱۳۹۳. تصمیم سازی در آموزش و پرورش، ماهنامه رشد تکنولوژی آموزشی، شماره ۲۴۳.

## جدول ۱. طرح درس روزانه درس جغرافیای ۱ (رشته علوم انسانی)

نام درس: جغرافیا      موضوع درس: توسعه پایدار			مشخصات کلی
مدت جلسه: ۹۰ دقیقه      شماره طرح درس ۱      نام دبیرستان: .....      تعداد دانش آموزان: ۲۴ نفر			
کلاس و مقطع تحصیلی: دوم متوسطه دوره دوم      نام دبیر: .....      تاریخ: .....			
آشنایی دانش آموز با اهداف توسعه پایدار در محیط زندگی. دانش آموز در پایان این درس باید بتواند: ۱. یک نمونه از موارد توسعه پایدار را در محیط زندگی خود (محلشان) شرح دهد. ۲. یک نمونه از عکس یا فیلم در این مورد ارائه دهد. ۳. یک تعریف نو از توسعه پایدار در محیط زندگی خود در ابعاد محلی ارائه دهد.			هدف‌های کلی درسی و رفتاری
عناصر و عرصه‌ها	از دانش آموز انتظار می‌رود: ۱. نمونه‌ای از حفظ نعمت‌های الهی را در محیط مورد زندگی (محلشان) با عکس نشان دهد. ۲. اثر مثبت حفاظت از نعمت‌های الهی را در زندگی نزدیکانش (مانند افراد خانواده و همسایگان) شرح دهد.		حیطه‌ها و اهداف (مطابق با برنامه درسی ملی <sup>۱</sup> )
ایمان (رابطه با خدا) و تفکر و تعقل (رابطه با خلقت) اخلاقی (رابطه با خلقت، رابطه با خلق خدا)			
کتاب درسی - دستگاه اسکن - رایانه - نرم‌افزار MicroSoft Office/Power Point/Word			وسایل مورد نیاز
یادگیری فعال - آموزش فاوا			روش‌های تدریس
تبیینی - تصویری - خلاق.			مهارت‌های تفکر
زمان به دقیقه	سلام و احوال‌پرسی از دانش آموزان - دقت در وضعیت نشستن دانش آموزان به شکل گروه‌های ۴ نفره در پشت هر رایانه.		قبل از شروع درس
۵	تذکر: وجود عکس - کاغذ و مداد - نرم‌افزار Word/power point/ MicroSoft Office در هر رایانه		
۱۰	پرسش از چند دانش آموز (از هر تیم یا گروه یک نفر به نمایندگی) درباره شرایط ادامه یک زندگی خوب و مناسب در محله زندگی‌شان.		ارزشیابی تشخیصی
	رئوس مطالب		آماده‌سازی
۱۵	سطح یادگیری	پرسش: موارد حفظ محیط زیست در محله زندگی‌تان به‌طور خلاصه چیست؟ (هر گروه، حداکثر در ۱۰ خط در یک اسلاید پاورپوینت می‌نویسند).	
	فهمیدن و ارزشیابی		
	تعریف توسعه پایدار در محیط زندگی		ارائه مطالب (جدید)
۲۰	سطح یادگیری فهمیدن و ترکیب	از دانش آموزان خواسته می‌شود هر گروه یا تیم حداکثر دو تعریف از توسعه پایدار در محیط زندگی خود در اسلاید پاورپوینت بنویسد.	
	ارائه نهایی پیشنهادهایی از بهتر زندگی کردن در محیط زندگی (آینده‌نگری در توسعه پایدار)		تکمیلی
۳۰	سطوح یادگیری ارزشیابی	از دانش آموزان خواسته می‌شود هر گروه یک پیشنهاد از ایجاد توسعه پایدار در محیط زندگی خود را در یک اسلاید پاورپوینت همراه با عکس بنویسد، تنظیم کند و نشان دهد.	
۱۰	بازدید دبیر از تحلیل هر گروه و طرح پرسش‌هایی از آن‌ها و ثبت نمره هر گروه.		ارزشیابی تکوینی
	درخواست دبیر از دانش آموزان برای قرار دادن اسلایدهای نهایی در سایت دبیرستان.		تکلیف جلسه بعد